

Круглий стіл "Філософських проблем гуманітарних наук"

Л. О. Шашкова

доктор філософських наук

СУЧАСНІ МОДЕЛІ ФІЛОСОФСЬКОЇ ОСВІТИ: ДОСВІД НАУКОВОГО СЕМІНАРУ

Проблеми модернізації філософської освіти в Україні стали предметом обговорення, теоретичних дискусій і вироблення практичних рекомендацій в межах наукового семінару "Сучасні моделі філософської освіти", який започаткований у квітні 2014 року і його засідання постійно відбуваються у форматах дискусій і круглих столів. Організаторами заходів є Український філософський фонд і кафедра теоретичної і практичної філософії Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а постійними модераторами заходів – Сергій Пролєєв і Людмила Шашкова.

Приємно констатувати, що до участі в роботі семінару активно залучаються колеги не лише з наукових установ і навчальних закладів Києва, а й з багатьох інших міст України. Це є свідченням важливості прояву солідарних, спільних зусиль щодо визначення й узгодження мети і напрямів трансформації філософської освіти в Україні, розуміння культурної ролі філософії, але водночас – і стурбованості складністю й суперечливістю її здійснення в умовах сьогодення.

Якщо підсумувати здійснені кроки і реальні здобутки за час дії наукового семінару, то напрацювання були зцентровані не лише на обговоренні проблеми ідентифікації освіти філософа в сучасних українських реаліях, а більшою мірою стосувалися вироблення практичних рекомендацій наповненості фахової складової програми підготовки бакалавра, магістра і доктора філософії, відповідності філософської освіти в Україні запитам сучасності. Про це свідчать і теми, які були обрані для проведення заходів в межах семінару. Центральною, звісно, постала тема "Модернізації моделі філософської освіти". З самого початку основні напрямки дискусій визначали загальні питання присутності та ролі філософії в університетській освіті, сучасної культурної місії філософії, впливу філософії на зміст і спрямованість освіченості тощо.

Учасники перших засідань, які були присвячені темам "До чого зобов'язує філософську спільноту проект підготовки доктора філософії?" і "Мова філософії українською", наголошували на тому, що головною причиною негативних явищ у розвитку освітнього і дослідницького складників вітчизняної філософії є відірваність від світової філософської спільноти, її актуального життя та історично вироблених критеріїв ефективності. Тому в обговоренні практичних рекомендацій головними настановами були сприяння академічній мобільності, розвиток текстологічної і мовної культури, оновлення навчальних курсів, перегляд переліку філософських спеціальностей, відмова від формалізму у визначенні критеріїв науковості тощо.

У межах науково-практичного семінару "Стандарти вищої освіти з філософії: наступність бакалаврської, магістерської і докторської програм підготовки" (березень 2017 року) відбулося обговорення представленої підкомісією МОН України (голова С.Пролєєв) розробки стандартів вищої освіти зі спеціальності "філософія" на рівні

бакалавра і магістра. Була узгоджена експертна оцінка філософської спільноти щодо системності розробки та її складових і ухвалено рішення про підтримку результатів напрацювань. Також результати роботи підкомісії були представлені на засіданні Міжнародного круглого столу "Польсько-українські гуманітарні студії" (квітень 2017 року, L. Shashkova: Teaching Philosophy in Kyiv University: Traditions and contemporary Development).

Особливе місце у проведених дискусіях було приділено обговоренню універсального значення ціннісно-світоглядних компетентностей для здобуття вищої освіти в будь-якій професійній царині, нагальної потреби і необхідності вироблення освітнього стандарту цих компетентностей як загальної вимоги та нормативного чинника щодо будь-якої спеціальності. (Круглий стіл "Ціннісно-світоглядна компетентність як фундаментальна і невіддільна складова освіченості", червень 2017 року). Саме ціннісно-світоглядні компетентності є тим компонентом освіченості, який першочергово забезпечує ефективність людини, її спроможність відповідати вимогам сучасного світу і забезпечувати як продуктивний розвиток суспільства, так і потреби особистого життя. Ціннісно-світоглядні компетентності відіграють вагомий роль у професійній успішності, забезпечують креативний потенціал особистості, здатність інтелектуального пошуку. А врешті-решт – розв'язання спеціалізованих фахових задач на основі залучення знань і навичок з інших наук та предметних царин.

Було сформульовано і запропоновано представити на розгляд Науково-методичної ради МОН України такі ціннісно-світоглядні компетентності у якості нормативних щодо будь-якої спеціальності:

1. Здатність життєво й фахово реалізовувати себе на основі ціннісно-світоглядних надбань людства (зокрема сприйняття людини не як засобу, а як цілі й цінності), що нерозривно поєднана з навичками критичного мислення, опануванням і обстоюванням громадянських чеснот і прав, соціальною відповідальністю, а також патріотичним піклуванням про продуктивний розвиток держави і суспільства.

2. Здатність розуміти світоглядні, правові, соціальні, економічні, культурно-історичні, духовно-моральні питання, що виходять за межі фахової спеціалізації, завдяки чому відповідально й ефективно діяти в різних суспільних контекстах, сприяючи позитивному розв'язанню нагальних проблем.

Засідання круглого столу до Всесвітнього Дня Філософії присвячено темі "Модернізація філософської освіти: потенціал магістратури" (листопад 2017 року). Обговорення проблем і викликів магістерської освіти філософа в сучасних українських реаліях торкається багатьох вимірів і аспектів. Учасники цього засідання представляють провідні заклади вищої освіти міста Києва, які мають напрацьовані новітні розробки магістерських програм, тому дуже корисно обмінятися досвідом їх запровадження в навчальний процес. Тим більше, що

нові магістерські програми можуть бути представлені як в якості освітньо-наукових, так і в якості освітньо-професійних. Цього навчального року філософський факультет вперше провів набір на освітньо-професійну програму магістра філософії і результат дуже позитивний. На таку програму прийшли навчатися не лише філософи за фахом, але і більшість магістрів, які мають інший фах і здобувають другу освіту. Це свідчить про те, що зацікавленість у вивченні філософії зростає і це є позитивною тенденцією.

Ураховуючи сучасні реалії викладачі факультету і учасники наукового семінару "Сучасні моделі філософської освіти" розробили нову освітньо-професійну програму магістратури "Прикладна філософія", яка затверджена до впровадження на філософському факультеті у 2018-2019 навчальному році. Упорядкована програма виходить з розуміння сучасної топографії філософії та пріоритетів філософії сьогодення. Це і відкритість філософії світу як розширення орієнтацій і можливостей звернення філософії до широкого кола слухачів; репрезентація філософії як теорії і як життєвої позиції, як інструменту орієнтації людини в житті; розуміння цивілізаційних перспектив людства тощо. Прикладна філософія означена як міждисциплінарна сфера філософського дискурсу орієнтована на практичні контексти і запити, моніторинг сучасних соціально-культурних практик, прогнозування тенденцій та наслідків їх розвитку. Це і особливості присутності філософії у віртуальному просторі і соціальних мережах.

Сучасний світ – це світ надзвичайної мобільності, який вимагає постійного перегляду і зміни стратегій існування людини, опанування нових форм і видів діяльності. Ефективне реагування на нові сенси та виклики, неочікувані ситуації існування та незнайомі соціокультурні контексти вимагають підготовки і навчання. Тому у прикладній філософії особливий акцент зроблений на формування інноваційного і критичного мислення, критичного аналізу цінностей і життєвих смислів, рефлексії над засадами пізнання і культури, осмисленні соціальних змін, які швидко відбуваються.

Вимагає переосмислення наповненість навчального плану підготовки філософа і присутність новітніх філософських дисциплін в сучасному освітньому процесі. Йдеться про перехід від строгого академізму до підсилення практичного аспекту викладання, зміну формату і моделі навчального процесу: орієнтованості на розвиток інтелектуальних, комунікативних, креативних навичок, забезпечення мобільності і конкурентоспроможності; орієнтації на практичні контексти і запити; міждисциплінарності й трансдисциплінарності, сполученні навичок з різних професійних царин тощо. По іншому постає і розуміння ролі університетського навчання в тому сенсі, що отримане магістром знання не має залишитися невикористаним. Зрозуміло, що це багато в чому експериментальна магістерська програма, яка потребує два-три роки для перевірки її ефективності і успішності, але, на наш погляд, необхідність упровадження такої новітньої програми підготовки філософа очевидна.

С. В. Пролєєв

доктор філософських наук

МОДЕРНІЗАЦІЯ МАГІСТЕРСЬКИХ ПРОГРАМ

Традиційно магістерська програма була покликана готувати студента до подальшої наукової діяльності. Це і нині залишається головною метою **освітньо-наукової** магістерської програми. Хоча принагідно зазначимо, що тяглість мети не скасовує необхідності модернізації й цього типу програм. Адже спосіб існування науки, умови наукової діяльності, вимоги до науковця не залишаються незмінними і зазнають суттєвих змін. У відповідності до яких мають трансформуватися науково-освітні програми. Інакше важко очікувати їх продуктивного ефекту та подальшої успішності випускника цих програм.

Ще потужнішим є інноваційний запит у форматі **освітньо-професійних** магістерських програм. На відміну від досить усталеної матриці науково-дослідної діяльності, запит тут є значно розмаїтішим, змістовно варіативним. Адже йдеться про безпосередній вихід на ринок праці гуманітарія і можливість його успішного залучення в різні соціальні контексти та форми діяльності. Певний парадокс професійно-освітньої магістерської програми з філософії полягає в тому, що вона має підготувати до роботи в заздалегідь не визначеній професійній матриці.

Це може здатися дивним і взагалі безперспективним – як можна готувати до наперед не визначеної професії? Однак з глухого кута цього питання можна вийти завдяки двом важливим заувагам.

Перша стосується усталених професійних матриць діяльності взагалі – як вони існують і яку перспективу мають в сучасному надзвичайно плинному і мінливому світі. Середовище, в якому нині відбувається діяльність людини, стрімко змінюється. Навіть професії, що зберігають тяглість і начебто відтворюються, відчутно (а інколи й радикально) трансформуються в самих собі. Це зумовлено, зокрема, впливом інформаційних технологій на всі сфери людської життєдіяльності. Очевидно, що все нові й нові можливості інфосфери, комп'ютерної техніки та штучного інтелекту не можуть не змінювати характер професійної діяльності. Скажімо, поза сумнівом зберігається професія лікаря. Але бути лікарем в сучасному інформаційно-технологічному середовищі, зовсім не те саме, що бути лікарем ще 20 років тому. В більшості професій конкуренція штучного інтелекту та роботизації стає все більш відчутною, призводячи раз у раз до скасування цілих професій. У таких умовах треба готувати не стільки до комплексу алгоритмів та навичок певної діяльності (матриця професії), скільки до гнучкої функціональності на тому чи тому соціально-діяльницькому полі.

Тут постає друга заувага. Вона стосується мети освіти, яка відчутно трансформується в сучасних умовах мобільності. Радикалізуємо наявну ситуацію і уявімо: динаміка змін професійної діяльності стала настільки високою, що сталі професії взагалі зникли. Відповідно освіта не може готувати до професії – це стає безглуздом. За тривалий період навчання, який розтягується на довгі роки, чимало знань застарівають та втрачають актуальність, суттєво змінюються умови діяльності та вимоги до освіченості, фахової підготовки. З огляду на це освітня модель, що орієнтується на сталі

знання, приречена на малу ефективність. До чого ж і яким чином освітня інституція здатна готувати особистість? Вочевидь, вона має орієнтуватися не на набір сталих професійних навичок, а на здатності іншого типу: вміння опановувати новий клас задач; змінювати концептуальні засади своєї діяльності, переходити з одного семантичного поля до іншого; мати високий рівень стресостійкості, наполегливість у подоланні перешкод; вільно володіти розмаїттям комунікативних стратегій та навичками розпізнавання відмінних соціальних контекстів тощо.

Все це можна узагальнити як функціональну готовність загально-соціального та загально-інтелектуального ґатунку, не прив'язану однозначно до спеціалізованої ситуації праці. Головною якістю такого високо-функціонального інтелектуала стає **спроможність самостійно і динамічно оволодівати спеціалізованими формами діяльності**, діяти на випередження, швидко адаптуватися до нового, враховувати соціальні та особистісні контексти своєї роботи як її невіддільні складові (адже не будемо забувати, що в сучасній економіці частка власне виробництва – мати справу з речами та їх властивостями – стає все меншою, тоді як комунікативна – мати справу з персональною і колективною суб'єктивністю – набуває все більшої ваги).

Треба відправлятися від проблем, що їх має вирішувати професійно-освітня магістерська програма. Головні серед них три:

1. Відірваність освіти від реальної фахової діяльності. Освіта здобувається як абстрактна обізнаність у відповідній предметній царині замість набуття здатності діяти професійно та компетентно. Через це вагому роль в модернізації освітніх програм та навчального процесу відіграє орієнтація на практичні контексти і запити. Не секрет, що поширеною є ситуація, коли випускник університету, потрапляючи на реальне місце роботи, змушений фактично перенавчатися. Він опановує нові вимоги та навички, тоді як здобута у вишій освіті у великій своїй частині залишається незастосовною. Професійно-освітня магістерська програма прагне подолати цей системний недолік існуючої освітньої систем. Тому цільним засновком її організації та змісту є принцип: навчання через виконання гуманітарних робіт та залучення в реальні фахові середовища та соціальні контексти.

Має діяти максима "чого не вмю, того не знаю". Відповідно головна увага приділяється розвитку навичок застосування набутих в університеті знань, перетворення їх на інструменти практичної роботи. В цьому процесі відбувається опанування соціальних топосів, які містять найбільший інноваційний потенціал та є особливо перспективними точками суспільного розвитку, що потребують інноваційного мислення.

2. Неволодіння чи незадовільне володіння навичками гуманітарної праці (як і праці взагалі).

Націленість університетського навчального процесу на знання (радше навіть на просту обізнаність) залишає у сутінках власне ті інтелектуальні навички, за рахунок яких має працювати інтелектуал. Вони вважаються начебто самоочевидними, їм спеціально не навчають,

окремої уваги не приділяють. Складається враження, начебто студент оволодіває ними автоматично. Однак це лише хибне упередження. Йдеться насправду про вельми складні навички дії, оволодівати якими потрібно шляхом тривалого і спеціально організованого досвіду.

Звісно, комплекс таких навичок доволі широкий. Але якщо звертатися до його основ, мимоволі пригадується шкільне: читати – писати – рахувати. Йдеться – в нашому випадку – про вміння працювати з текстами: виявляти їх смислову структуру, відстежувати логіку міркувань та виокремлювати логічні похибки, суперечності тощо. Не менш вагомим складовою гуманітарної праці є володіння письмовим словом – здатність не просто мати думку, а й виразити (виписати) її переконливо, аргументовано, стилістично вправно. І нарешті не слід забувати про мислення як аналітичну здатність, себто обчислення в широкому сенсі слова. До цих трьох величин треба додати й навички комунікації: здатність висловити думку, вести полеміку, володіти різними форматами висловлювання тощо.

3. Існування у світі мобільності. Частково про це вже йшлося вище. Українська ситуація гуманітарія особливо гостра: випускник виходить у світ без сталого місця. Своє місце має відшукати, інколи навіть створити, що вимагає неабиякої підприємливості. Нинішній український культурний простір надто примітивний, орієнтований на невисокі інтелектуальні стандарти, не містить системного запиту на розум і компетентність. Тому справою гуманітарія нині стає розбудова цього простору. Освіта має озброїти його для цього пошуку, зробити конкурентоспроможним у змагання з іншими і у відстоюванні гуманітарних цінностей.

Це треба чесно визнати й відтак орієнтуватися на соціокультурний контекст, в якому відсутні сталі перспективні місця інтелектуальної роботи. Ми маємо готувати інтелектуалів для соціальності, яка нехтує інтелектуалами, не розуміє навіщо вони і, як їй здається, чудово обходиться без них. Але попри це несприятливе тло маємо працювати, щоб українське суспільство остаточно не здичавило і не виявило однієї прекрасної миті, що навіть *користуватися* здобутками сучасної цивілізації не здатне, не те що *створювати* їх не здатне.

Зараз на кафедрі теоретичної і практичної філософії розробляється експериментальна **освітньо- професійна** магістерська програма "Прикладна філософія". Не буду зупинятися на її конкретних складових, хоча деякі стратегічні орієнтири викладені у виступі. Зазначу лише, від зворотного, ким НЕ РОБИТЬ ця програма свого учасника. Не робить істориком філософії, не робить теоретиком певного філософського напрямку (феноменолог, структураліст, аналітик), не робить науковцем. Вже з цього ясно, що задача для нашої освітньої системи цілком інноваційна. Відтак і засоби для її розв'язання мають бути інноваційні, знайдені в процесі своєрідного освітнього експерименту, вільного інтелектуального пошуку, в якому поєднуються прагнення всіх учасників – як викладачів, так і студентів. Запорука успіху програми – консолідовані колективні зусилля викладачів та менеджерів, запорукою яких є готовність і здатність навчатися самим. Перші, хто має навчатися в цьому процесі – самі викладачі. Бо програма вимагає від них робити те, чого раніше вони не робили, або робили дуже мало. Тому програма є програмою спільного розвитку – і викладача, і студента.

В. В. Приходько

кандидат філософських наук

ПРО ФІЛОСОФІЮ ТА ЇЇ ВИКЛАДАННЯ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Трансформація філософської освіти безпосередньо пов'язана зі змінами культурного простору, який став, так би мовити, *горизонтно* орієнтованим, що передбачає особливий досвід, налаштований на первинну віддаленість, виражену в нашій мові давньогрецьким "tele" – телебачення, телемовлення, телеміст тощо. Доступність віддаленого – це новий зміст повсякденної практики, що ментально і корпорально закріплюється, і не без допомоги постійного використання сучасних медіа. У такій системі координат *відсутні авторитети* як орієнтувальні структури, що мають передусім *вертикальний*, часовий, спосіб існування, замкнений на традиції. Це давало можливість розглядати світ передусім як ієрархію, а для гуманітарної сфери висувають герменевтичний спосіб сприйняття культури, спрямований на вже зроблене, минуле, як точку опори для дії, вибору чи діяльності загалом. Теоретичним доступом до такої вертикально облаштованої культури виступало "озброєне" інтерпретацією розуміння. Філософії у цій ситуації везло з тим, що вона не є зануреною у повсякденну практику, хоча й була авторитетом для неї, так би мовити, із зовні, з абсолютної позиції, що обов'язково передбачалася за цією логікою вертикального орієнтування: горизонтальний практичний світ укріплювався вертикально орієнтованими теоретичними інструментами, які використовувала серед іншого філософія. Філософія в сучасному світі продовжує подекуди захищатись старими методами, апелюючи до традиції, до унікальності спадщини, в якій вона себе знаходить як вічну цінність. Усе більше таке її становище стає навіть не трагічним, а комічним.

Відсутність авторитетів пропонує зовсім інший спосіб співіснування і закріплення різних культурних утворень: змагання, конкуренцію, випробування, що відкривають не ієрархію цінностей, а варіативність спроможностей. Майбутнє заявляє себе як простір для реалізації можливостей. Майбутнє виборюється в горизонтальному змаганні на підставі рівних умов, якщо можна так сказати. У зв'язку з цим ми отримуємо подвійний запит для сучасної філософії: з одного боку має бути переглянута власне становище стосовно інших культурних практик, а з іншого – статус знання, з яким вона має конкурувати у відкритому просторі можливостей за людину, якій вже не потрібна глибина інтерпретацій, але формування набору спроможностей і компетентностей для вдалої дії у непередбачуваному з огляду на час, проте просторово надскладному, світі майбутнього. Це особливого роду майбутнє, що саме через свою віддаленість стає найбільш наближеним як екзистенційний ризик втратити себе, свій потенціал, свої можливості тощо. Осмислення криз, розпочате ХХ століттям, продовжується, підносячи теми людини як ризикованої істоти. У 90-ті роки стається *перформативний* поворот, який фіксує увагу до теми дії, але вже у світлі тілесно здійснюваних культурних практик. Отже, герменевтичне тлумачення відступає, а на передній план виступає аналіз дій і рішень з урахуванням складової ризику.

Освіта докорінно змінюється з огляду на те, що вона вже не має давати істини для звичайного вжитку, вона вже не є панацеєю від бід. Колись сфера безроздільної влади традиції, вона тепер має готувати до практики виживання у надскладному просторі культури конкуренції, де маєш бути готовим до будь-чого, щоб стати успішним. Часу на міркування над помилками (інтерпретацію) дуже мало, але вибір потрібно робити. Для цього потрібна гнучкість і варіативність інструментального арсеналу, медіальність самих навичок, що здатні змінюватись у різних ситуаціях через обмін альтернативних позицій. Філософська освіта також вступає в цю ризиковану гру, до чого вона не звикла, оскільки ставкою є самозбереження філософського способу існування, філософської дії і справи. У освітній перспективі філософія приймає виклик як, по-перше, оголошення власної трансдисциплінарної позиції і, по-друге, як широкое сприяння успішності індивіда.

Щодо трансдисциплінарності слід зауважити, що вона є наслідком *відкритої і рівноправної співпраці* представників з різних сфер людської діяльності без авторитетних упереджень. Це вже не просто ситуативна співпраця окремих галузей як у випадку міждисциплінарності, а універсальний культурний проект як реакція на постійне ускладнення культурного ландшафту і пов'язаної з цим кризи традиційних орієнтувальних практик. Тут філософ опиняється у ситуації, коли має володіти багатьма культурними "мовами", постати свого роду *універсальним перекладачем*, а не бібліотекарем, що систематизує і зберігає знання, як це було раніше. Комунікація стає провідним способом існування у такому складному просторі сучасної культури. Уміти перекласти з однієї мови на іншу – ось надскладне завдання для сучасного філософа, якщо під мовою розуміти передусім своєрідні результати досвідів науки, мистецтва, релігії і так само повсякденності. Доля філософії зараз пов'язана з парадоксом перекладу, який має зберігати відмінність як принцип свого існування, водночас сприяючи порозумінню.

Успішність індивіда, якій має сприяти філософ, має економічну конотацію розуміння, оскільки саме економіка може чи не найкраще виразити стан конкурентної боротьби як парадигму для всіх сфер сучасної культури. Треба лише використати для більш точного розуміння поняття *вдалої дії*, щоб додати філософської складової. Оскільки саме вдалість – це результат вибору і рішення в надскладній ситуації, яка обов'язково є ризикованою. Тобто аналіз вдалої дії висувається на передній план.

Отже, філософська освіта у своїх планах має враховувати вищезазначені моменти, щоб самій стати успішною, тобто, як було уточнено, вдалою. Таким чином, у розробці нових навчальних планів, особливо для магістрів, слід зважати на формування не стільки "класичних" теоретичних компетентностей, які сконцентровані навколо навичок з різнобічного аналізу та інтерпретування текстів, скільки практичних, щоб вони могли давати орієнтувальний результат чи

ефект – захоплення, утримання і контроль надскладного простору; в ситуації, коли часу постійно бракує через надмірні швидкості переміщення, завдяки чому далеке витискає близьке, так би мовити, віртуальне підміняє реальне. Можна побачити, що у такий спосіб філософія має стати *прикладною*.

Що означає цей прикладний поворот у межах навчального плану з філософії? По-перше, дисципліни мають бути гнучкими, здатними до постійного трансформування, по-друге, вони мають будуватися за логікою ситуації: від фундаментального через нормативний до творчого рівня. Простіше кажучи, від нагальних проблем, які оточують студента і через це є дещо зовнішніми для його сприйняття, оскільки демонструють абстрактну універсальність, слід йти до досвідної комуніка-

ції, де самі викладачі діляться власним досвідом успішної (вдалої) дії, що нагадує радше майстер-клас або діалог з науковим керівником. Тут важливим є те, що власна біографія викладача стає одним із провідних чинників освітнього процесу. Тому має бути змінена роль самого викладача: від простого транслятора чужих думок до мислителя, співрозмовника, який має навіть імпровізувати, бути готовим до будь-якого сценарію зустрічей зі студентами в межах дискусійного поля. Зрештою, можна довго продовжувати приклади цих змін. Головне, щоб ми, сучасні українські викладачі філософії, усвідомили нашу реформаторську місію і зробили конкурентоспроможною філософську справу не тільки в Україні, але й у світі.

О. М. Рубанець

доктор філософських наук

ОСОБЛИВОСТІ ФІЛОСОФСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ОСВІТНІХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Перехід до третього рівня освітньо-наукової підготовки в умовах завершення освітньої реформи в Україні актуалізує питання про місце та роль філософії в сучасному суспільному контексті. В умовах, коли освітньо-філософська підготовка у вищій школі пронизує рівні бакалавра, магістра та доктора філософії, актуальним стало визначення сутності філософської підготовки та її місця в освітніх практиках і суспільному контексті. Тоді, коли освітні реформи закріпили визнання світової ролі філософії, надавши філософії роль *degre* для всіх спеціальностей, важливим стає підкреслення розкриття ролі філософії як системоутворюючого фактора вищої освіти. Прагнення скоротити місце та роль філософської підготовки, "зеконотити" на філософській підготовці на магістерському рівні, скоротити чи істотно зменшити філософську складову в підготовці магістрів користується недостатньою визначеністю місця та ролі філософії у розвитку науки, освіти і суспільства. Це вимагає розвитку філософської самосвідомості й піднесення її до інституційного рівня, розкриття філософії як суспільного інституту державотворення, формування політичної нації та національної ментальності. Жодна країна світу, жодна політична нація не можуть забезпечити свого існування як самореферентної системи та здійснити свою саморепрезентацію – створення свого власного обличчя, формування свого образу як у стратегічному вимірі (визначення пріоритетів та перспектив розвитку), так і у вимірі минулого й теперішнього – формування національно-історичної свідомості й осмислення своїх сьогодишніх дій, включення їх у проекцію розвитку та культурну й історичну традиції.

Розкриття потенціалу філософсько-методологічної рефлексії у спеціалізованих видах діяльності на всіх рівнях освітньої підготовки створює умови для цілісного, неперервного процесу становлення фахівця. Формування нелінійного мислення, інноваційної методологічної та дослідницької когнітивної культури неможливе без сучасних філософських курсів і навчальних практик. Надмірна інструменталізація й технологізація, перетворення філософії на своєрідну відмічку для розв'язання проблем сприяють утилітаризації, зниженню рівня теоретичних і практичних підходів, якого вимагає нині сучасний глобалізаційний розвиток. Практичний поворот, який сьогодні спостерігається у викладанні філософії, є своєрідною адаптацією до умов, які відтворені в українському суспільному контексті. І саме в умовах практичного повороту потрібен захист філософії, збереження її як основ філософії духу та формування власного бачення свого буття, розвитку свідомості й ментальності, місця та ролі суспільних інституцій та людини в сучасному світі.

Українська філософія є єдиним способом національного відтворення онтології науки про буття, феноменології (розв'язку онтологічних основ людської діяльності), герменевтики як основи формування власної герменевтичної традиції розуміння, інтерпретації та застосування текстових пам'яток. Когнітивна філософія є основою розвитку інтелектуальної діяльності, управління когніціями та розвитку стратегічного мис-

лення. Разом з тим вона створює свій власний вихід у світ суспільної ментальності, ієрархії репрезентацій та когнітивних комунікацій. Ринкові умови вимагають розвитку спеціалізованої магістерської підготовки – започаткування спеціалізованих магістерських програм, які створили б достатню різноманітну внутрішню пропозицію на ринку освітніх послуг, надавши можливість фахівцям з інших спеціальностей поглибити свою філософську підготовку та отримати освітній ступінь магістра з філософії.

Сучасні умови суспільного глобалізаційного розвитку вимагають не скорочення ролі філософії в суспільстві та освіті, а поглиблення її місця та значення. Визнання світом ролі філософії у факті впровадження третього рівня освітньої підготовки – доктора філософії у світі, що стрімко змінюється, набуваючи нових, неокреслених рис майбутнього через дії та надання смислу сучасному, робить філософію як ніколи затребуваною. Майбутнє країни створюється сьогодні, тут і тепер і без актуалізації філософського спадку та інструментарію поза поглибленням місця та ролі філософії в українському суспільному та освітньому контекстах, це є неперспективним і навіть неможливим. Філософія є засобом самоідентифікації, відтворення людини й суспільства як цілісності, самоосмислення, самоформування та самореформування. Це основа відтворення соціокультурного коду і така основа розвитку теоретичного та практичного мислення, без якої та поза якою суспільство й людина не можуть відтворити себе як цілісність.

В епоху глобальних, суспільних та освітніх трансформацій, коли освітні реформи співпадають у часі із трансформаціями суспільними та ментальними, зростає значення розвитку філософської основи на різних освітніх рівнях підготовки. Філософська основа стає системоутворюючим чинником, який визначає зміст, спрямованість і смисл системи навчання та виховання. В умовах уведення третього рівня освітньої підготовки актуалізується значення переформатизації філософського складника на другому освітньому рівні – при підготовці магістрів. Нині в багатьох випадках уведення філософії та усвідомлення її необхідності на третьому освітньому рівні – підготовки аспірантів як докторів філософії для всіх спеціальностей – призвело до значного скорочення чи навіть втрати викладання філософії на рівні магістрів. Як наслідок – можлива втрата неперервності в закладах вищої освіти, що спотворює саму ідею розвитку філософського складника у вищій освіті. Замість розвитку філософського мислення на першому рівні – рівні бакалаврів – виникає редукція філософської освіти до засвоєння якихось "основ філософії" у максимально урізаному вигляді. Філософія редукується до звичайної предметної дисципліни. Замість засвоєння філософських проблем і розвитку філософського мислення відбувається засвоєння філософських текстів і формування *Google*-мислення. Використовуючи смартфони та інші гаджети, знайдені перші-ліпші тексти в Інтернеті. Зачитування цих текстів на семінарах є імітацією філософської підготовки. Таке "полегшене" ставлення до філософського складника на рівні бакалаврату в багатьох

випадках зумовлене тим, що цей філософський складник значною мірою випав чи його штучно виключили з магістерської підготовки.

Магістерський рівень філософської підготовки є важливим етапом у розвитку філософської освіти. На цьому етапі відбувається перехід від розвитку філософської освіти як основи формування філософського мислення у студентів до формування нових філософських ідей, пов'язаних із спеціальністю та розвитку філософської інноватики. Перехід від знаннєвої парадигми до компетентнісної (формування системних, професійних та інших компетентностей) актуалізує розвиток методологічної спрямованості філософської підготовки сучасних магістрів. Поділ магістрів на дві групи – професійно орієнтовані та орієнтовані на науку – актуалізує спеціалізацію філософського складника магістерської підготовки. Філософська підготовка магістрів, орієнтованих на певну спеціальність, вимагає розробки нових спеціалізованих програм і курсів. У контексті сучасного Болонського процесу розробка спеціалізованих магістерських програм і курсів може і повинна стати однією із форм успішного завершення вищої освіти. Це означає, що студенти, які мають педагогічну, психологічну, лінгвістичну, технічну чи іншу бакалаврську освіту, можуть отримати гідне завершення вищої освіти, отримання магістерського диплома за філософською спеціальністю. Потрібно надати можливість кафедрам філософії розробляти ринково успішні як для українського, так і для європейського ринку спеціалізовані філософ-

ські магістерські програми, які надають право кафедрам філософії ставати випусковими кафедрами.

У технічних, педагогічних, лінгвістичних та інших закладах вищої освіти, крім філософської магістерської підготовки на випускових філософських кафедрах, необхідне існування філософської підготовки магістрів як супроводу та системоутворюючого початку їх основної (спеціальної та дослідницької) підготовки. При цьому студент не змінює місце навчання, отримуючи філософську підготовку у вигляді тих філософських курсів, які створюються й читаються у відповідних закладах вищої освіти.

Філософська підготовка магістрів дослідницького, наукового спрямування передбачає розвиток філософського мислення, засвоєння філософських і методологічних проблем розвитку науки, які створюють основу для поглиблення розуміння предметної методологічної специфіки обраної сфери наукової діяльності. Сучасне нищення (інакше не можна охарактеризувати те, що відбувається на рівні філософської магістерської освіти) створює ситуацію, коли ті, хто переходить на третій, вищий рівень, постають перед філософією як абсолютно новим предметом. Це значно знижує рівень філософської підготовки майбутніх докторів філософії з різних спеціальностей. Філософію не можна вивчити, прочитавши текст чи декілька текстів, без систематичного розвитку філософського мислення на попередніх рівнях бакалавра і магістра. Без цього вкрай важко створити умови для дійсного формування докторів філософії.

Н. В. Хамітов

доктор філософських наук

ПРАКТИЧНИЙ ПОВОРОТ В СУЧАСНІЙ ФІЛОСОФСЬКІЙ АНТРОПОЛОГІЇ ЯК УМОВА МОЖЛИВОСТІ МАГІСТРАТУРИ

Практичний поворот в сучасній філософській антропології є вкрай актуальним, і відбувається він у вітчизняному контексті, як показує ґрунтовний аналіз ситуації, через зустріч з психоаналізом і публіцистикою, що наповнюється гуманістичним змістом і глибиною розуміння суперечливої природи людини.

Разом із тим, в своїх найбільш конкретних формах цей практичний поворот здійснюється тоді, коли ми виходимо на актуальні для нашої країни доленосні соціально-комунікативні проблеми, і філософська антропологія починає взаємодіяти з соціальною філософією, соціальною психологією, соціологією, політологією і низкою інших наук, що вивчають суспільне у бутті людини.

Вона починає взаємодіяти з ними, гуманізуючи на рівні світоглядних рішень та методологічних підходів; в процесі цього філософська антропологія виходить за межі лише академічного кола, стаючи *філософією людяності* для всього суспільства. Це потребує особливої волі до істини – волі до її *практичного втілення*.

Проте практичний поворот у будь-якій науці можливий лише тоді, коли вона зробила справжній теоретичний поворот. Що означає теоретичний поворот у сучасній вітчизняній філософській антропології і філософії загалом? На мою думку, це поворот від зацикленості на інтерпретації текстів модних зарубіжних авторів, зацикленості, яка укорінена в саморепресивній *сакральній герменевтиці* текстів класиків радянської доби. Але до чого, в якому напрямку повинен відбутися цей поворот? Що є його результатом?

Перекоаний, що теоретичний поворот у вітчизняній філософській антропології – це поворот до *мужності бути автором*, мужності творення *власних методологічних підходів* і використання їх для вирішення актуальних проблем сьогодення в Україні та світі.

Це поворот до прийняття відповідальності за свої авторські підходи та ідеї. Саме на цій основі можлива реальність, а не імітація практичного повороту у філософському людинознавстві.

Безумовно, ретельна робота з текстами, їх витлумачення є необхідним етапом філософсько-антропологічного і, зрештою, будь-якого філософського дослідження, але зупинка на цій роботі означає зупинку на емпіричному рівні, адже аналіз текстів – це є емпірія для філософа, так само як для вченого емпірією виступає аналіз фактів та результатів експериментів. Спроба видати роботу з текстами (нехай дуже професійну, зі знанням мов і *вимови* тощо) за теоретичний рівень філософського дослідження – це *імітація теоретичного*, на основі якої неможливе практичне.

Отже, сучасна вітчизняна філософія людини повинна пройти щаблями *"емпіричне – теоретичне – практичне"*, що потребує від дослідника мужності, наполегливості і гідності, коли він піднімається над саморепресивними зусиллями і створює по-справжньому живий авторський текст.

Лише реальність руху в триаді "емпіричне – теоретичне – практичне" дає викладачеві можливість стати дослідником, який буде дивувати своєю творчістю, а тому притягувати людей у філософську магістратуру. Такий викладач буде ділитися власним досвідом, в якому філософська теорія визріває настільки, щоб перейти у філософські практики. Мій особистий творчий досвід дозволяє говорити про актуальність філософських практик у формі філософського психоаналізу, філософської публіцистики та філософського мистецтва.

Таким чином, якщо сьогодні викладач філософії хоче набрати магістерську групу, він повинен вийти за межі компетентного транслятора й інтерпретатора чужих ідей. Необхідний *філософський досвід автора*.

Адже тим, хто сьогодні бажає отримати філософську освіту в магістратурі, потрібен саме такий досвід; в умовах жорсткої конкуренції вітчизняних і зарубіжних університетів студенти готові відкритися й довіритися лише йому.

С. А. Крилова

доктор філософських наук

**МАГІСТЕРСЬКІ ПРОГРАМИ
"ФІЛОСОФСЬКА АНТРОПОЛОГІЯ ТА ПСИХОАНАЛІЗ"
І "ФІЛОСОФСЬКА ПУБЛІЦИСТИКА,
ФІЛОСОФСЬКЕ МИСТЕЦТВО І АРТ-ТЕРАПІЯ":
ДОСВІД КАФЕДРИ ФІЛОСОФСЬКОЇ АНТРОПОЛОГІЇ
НПУ ІМЕНІ М. ДРАГОМАНОВА**

Кризові процеси в сучасній філософській освіті значною мірою пов'язані з тим, що сучасна філософська освіта і наука не встигають відповісти на виклики життя. Сьогодні студенти чекають від філософської освіти не лише вміння оперувати історико-філософськими знаннями, а передусім набуття здатності критично та креативно мислити, приймати аргументовані рішення; разом із тим є виразний попит на осмислення екзистенціальних питань. Як знайти сенс життя у кризовому суспільстві? Як можливе подолання страху смерті? Як знайти баланс віри та розуму? Як пройти шлях від самотності до любові? Ці питання гостро хвилюють молодих людей, які стоять на порозі дорослого життя. Такий погляд повинен бути задоволений не лише різноманітними курсами та тренінгами "трансформації особистості", а й філософськими факультетами університетів, які можуть організувати актуальні магістерські програми з практичної філософії.

Хотілося б поділитися досвідом організації таких магістерських програм на кафедрі філософської антропології Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова. Це дві програми, які носять промовисті назви: "Філософська антропологія і психоаналіз" і "Філософська публіцистика, філософське мистецтво та арт-терапія". Практика взаємодії з абітурієнтами й студентами показала, що для них важливим в контексті життєвої й практичної реалізації є перетин філософського й психологічного знання. Саме у цьому поєднанні вони вбачають можливості як розвитку особистості, так і працевлаштування. Їх глибинно цікавить передусім екзистенціальна проблематика, можливості подолання екзистенціальних криз та вираження цього у відповідних комунікативних практиках і текстах – теоретичних, публіцистичних і художніх.

Розглянемо кожну з цих магістерських програм. Почнемо зі спеціалізації "Філософська антропологія та психоаналіз". Звісно, окрім можливості розвитку особистості абітурієнтів цікавить питання: де може успішно працювати випусник магістратури з цієї спеціалізації? Як показала практика працевлаштування випусників, це може бути викладач філософських і психологічних дисциплін у вузах, коледжах, школах, тренер-консультант з питань самореалізації та особистісного зростання, консультант з філософської та психоаналітичної арт-терапії, спеціаліст центрів гендерних досліджень, аналітик-консультант з проблем гендерної рівності та гендерного партнерства та ін.

Отже, поворот до людини, її прав та гідності в новітньому українському суспільстві актуалізував практичний поворот філософської антропології, який виявився у створенні магістерської програми "філософська антропологія і психоаналіз" кафедри філософської антропології НПУ імені М. Драгоманова. Ґрунтовний аналіз роботи цієї магістратури показав, що є виражена необхідність увести нову магістерську програму "Філософська публіцистика, філософське мистецтво і арт-терапія". Дана необхідність була зумовлена чотирма обставинами.

1. У сучасному українському суспільстві, яке актуалізує цінності євроатлантичної цивілізації, долаючи тенденції посттоталітарного суспільства, надзвичайно важливим стає розвиток критичності й самостійності мислення у широких верств суспільства; це є можливим за умови проявлення філософії не лише в теоретичній, а й в публіцистичній та художньо-образній формах. Саме в таких формах передусім можлива практична філософія в епоху соціальних мереж Інтернету.

2. В сучасних умовах є виражена потреба філософсько-психологічної роботи з бійцями АТО, які отримали глибинно-психологічні й екзистенціальні травми. При цьому довготривала класична екзистенціальна психотерапія чи психоаналіз в більшості випадків не є можливими, тому на перший план виходять сучасні *арт-терапевтичні практики*, які за невеликий проміжок часу дають виражений результат.

3. Ураховуючи не лише ґрунтовну теоретичну, а й практичну орієнтацію магістратури, на передній план з необхідністю виходять саме арт-терапевтичні методики, які доволі легко засвоюються й можуть практично використовуватися вже по закінченні магістратури.

4. Поняття "філософська публіцистика", "філософське мистецтво", "блогерство", "арт-терапія" і відповідні практики набувають все більшої популярності в українському суспільстві, що теж актуалізує магістерську програму, яка об'єднує їх.

Які напрямки професійної реалізації можливі для випусника магістратури зі спеціалізації "Філософська публіцистика, філософське мистецтво і арт-терапія"? Це телеведучий і радіоведучий програм з питань розвитку людини, актуалізації особистості, гендерної рівності і гендерного партнерства, публіцист-блогер у засобах масової інформації, есеїст та письменник, сценарист, консультант з філософської та психоаналітичної арт-терапії, ведучий тренінгів з арт-терапії.

Отже, як бачимо, ці дві магістратури об'єднують можливість креативної професійної реалізації по закінченню; проте це вимагає креативного стилю викладання та навчання. Не лише практичні заняття, а й лекції проводяться у формі методологічного семінару, який передбачає сократичний діалог. При написанні курсових та дипломних робіт робиться наголос на чітке формулювання проблеми, гіпотези, а також ясної аргументації гіпотези, що складає новизну. Останній розділ роботи обов'язково присвячується практичному втіленню теоретичних положень попередніх розділів.

Важливим фактором успішності магістерських програм є те, що їх керівники є не лише докторами філософських наук, а й практикуючими психоаналітиками, публіцистами та письменниками, мають досвід видання книг в Україні та за кордоном і в проведенні телевізійних та радіопрограм. В результаті відбувається передача власного досвіду творчої самореалізації, що і робить викладання значно ефективнішим.

В. В. Ільїн

доктор філософських наук

ДОЛЯ ФІЛОСОФІЇ У КРИЗОВОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У фільмі Т.Абуладзе "Покаяння" одна з персонажів запитує: чи ця дорога веде до Храму? Коли їй відповідають, що ні, вона говорить: "Навіщо потрібна дорога, яка не веде до Храму?" Філософія – це дорога до Храму Софії. Але чи може вона стати нею – ниткою Аріадни – сьогодні?

Розмова про долю філософії обумовлена не її кризою, а кризою нашого суспільства. Як відомо, раніше також виникали розмови про "кризу", "кінець філософії", наприклад, на початку 90-х років в Україні. Але тоді це мало інший смисл: мова йшла про недостатність претензій марксизму на вирішення всіх принципових філософських і соціальних проблем. Фактично, говорилося не про непотрібність і втрату філософією свого значення взагалі, а про недоречність зводити її проблематику тільки до марксизму. Стосовно ситуації сьогодення, то, хоча філософію ніхто, в тому числі і на офіційному рівні, не заперечує, але вона постійно втрачає свої позиції.

Можна назвати з приводу даної ситуації по меншій мірі дві причини. По-перше, філософія в результаті реформ втратила свої позиції у вищій школі. Скорочений програмний курс, який поки що викладається в більшості вузів, фактично ніякого знання про філософію не дає. Причому викладається вона для студентів першого курсу, які із мікса соціальної філософії, релігієзнавства, логіки тощо не розуміють, для чого вона в такій якості потрібна. По-друге, програма навчання в загальноосвітній школі не дає відповідної гуманітарної підготовки. Проект перевести філософію в старші класи школи (років 10 тому) не був реалізований. Тому вчорашнім школярам, які стали студентами, досить проблематично увійти в простір філософських проблем. На мою думку, фундаментальний курс філософії повинен викладатися в магістратурі, а історія філософії в середній школі і на перших курсах у вищій школі.

Що цілком закономірно, адже філософія завжди була вищою формою особистої рефлексії культури мислення, тобто аналізом граничних основ пізнання діяльності і цінностей життя. Причому цей аналіз був досить специфічним: граничні основи не просто описувалися, їх вияв і опис завжди супроводжувалися рекомендаціями по зміні, трансформації наявного емпіричного стану. Іншими словами, це завжди був своєрідний сплав теоретичних констатацій і нормативних прескрипцій, сплав дослідження і проектування. Адже кожна значима філософська концепція завжди мала дві іпостасі. З одного

боку, це була критика існуючого положення справ: в пізнанні, в моральному житті, в політичному і соціальному облаштуванні тощо. І іншого боку, це була побудова певного ідеалу знання, духовного і матеріального буття. В контексті вибудованого ідеалу формулювалися норми діяльності, спрямованої на його досягнення.

При цьому в багатьох випадках спроектовані ідеали здійснювали реальний вплив на практику пізнання і соціальної діяльності: якщо вони і не були реалізовані або не були реалізовані в повній мірі, проте у кожному випадку по-новому нормували життя і давали нові способи його оцінки. Достатньо згадати ідеал "правової держави", який в ряді країн був реалізований. В багатьох випадках формування ідеалу було пов'язано з виявленням і аналізом існуючих різних форм культури, пошуком можливостей їх зміни. Філософія, таким чином, завжди відігравала роль спонукального, збуджуючого елемента в культурі, інтелектуальною енергією, яка робить соціальний розвиток динамічним. Тим самим активізується творча діяльність людини, формується її система цінностей і культура мислення.

Однак, сьогодні культурна політика, на мій погляд, втратила своє гуманітарне покликання. Обмеження на обмін інформацією, абсолютизація національного фактору, сліпе слідування чужим стандартам, вказівкам по зміні менталітету, як тут говорилося тощо, створює ситуацію культурної пустелі. В даному випадку ілюстрацією є картина І. Крамського "Христос в пустелі". За ідеєю художника, він прийшов врятувати людей, промовляє до них словами любові і добра, але вони не чують і не розуміють його. В жорстокому світі вони самі жорстокі. Тому Христос в пустелі один, в ній немає живої, розуміючої його душі. А ті, до кого він звертається, незабаром з впевненістю в своїй правоті будуть кричати: "Розіпни його!"

Так само і філософія: вона несе слова мудрості, спрямовує до знання і розуміння, але навколо все більшою стає – культурна, моральна тощо пустеля. Злет філософії в Еладі відбувся тому, що вона була відкрита для обміну інформацією і думками з усіма: Єгиптом, Вавілоном, персами, скіфами тощо. Кожний, хто мав свою думку, був не ворогом, а опонентом: "Платон мені друг, але істина дорожча". Ми ж поки йдемо шляхом обмеження, звуження і втрати смислу. А це шлях, який точно не веде до Храму мудрості і добра.

I. В. Степаненко

доктор філософських наук

ОБГОВОРЕННЯ ПРОБЛЕМ АСПІРАНТУРИ

Я у цілому погоджуюся із наявністю тих проблем, що визначив Сергій Вікторович та інші колеги. Але на мою думку, при розгляданні цих проблем доцільно враховувати їх модальність. Інакше кажучи, про який їх рівень йде мова – *належного, бажаного, наявного чи можливого*. Така диференціація потрібна для того, щоб рішення по їх розв'язанню мали не утопічний, а реалістичний характер. Так, наприклад, при визначенні компетентностей, необхідних здобувачу для вступу до магістратури чи аспірантури, а також тих, які мають бути сформовані у нього по її закінченню, ми, насамперед, маємо справу із модусами належного і бажаного. Але у реальній події вступу ми маємо справу із наявним станом речей. До нас приходять не "ідеально типові" здобувачі, а реальні випускники наших університетів з усіма їх наявними вадами, проблемами і можливостями. Зокрема з тими вадами нездатності аналізувати наукові тексти і писати власні, про які згадував Сергій Вікторович. З точки зору вимог належного ці здобувачі не можуть вступати до аспірантури. Але для того, щоб дійсно відібрати перспективних і талановитих майбутніх молодих науковців потрібен конкурс. Наприклад, у Швеції при вступі на одну із гуманітарних Phd програм конкурс був 100 осіб на місце. В той час, як один із наших вітчизняних академічних інститутів (не буду наводити його назву, оскільки ситуація достатньо типова) при наявності 10 місць в аспірантуру за державним замовленням у 2017 році зміг набрати тільки двох бажаних. Окреслена ситуація не означає, що в аспірантуру мають приймати будь-кого незалежно від рівня підготовки. Але цей рівень має бути врахований при складанні та реалізації освітньої програми, щоб "на виході" все ж таки забезпечити бажаний і належний рівень підготовки здобувача наукового ступеня доктора філософії.

При складанні і виконанні освітньої програми, мабуть є сенс враховувати і реальні можливості аспірантів приділяти навчанню свій час і зусилля. Низький рівень стипендій (якщо має місце держзамовлення), або їх відсутність змушують магістрантів/аспірантів поєднувати навчання і роботу. Тут також постає проблема знаходження нових джерел фінансування навчання на Phd програмах, оскільки їх вартість є достатньо високою і не кожний бажаний і перспективний майбутній науковець може дозволити собі таку "розкіш" навчання. Якщо не *диверсифікувати джерела фінансування*, не розвивати грантову підтримку, Phd освіта може перетворитися в Україні на елітарну галузь, але з селекцією не за обдарованістю, а за статками.

Ще один момент до якого варто привернути увагу – це *системний підхід* до розв'язання проблем освіти, зокрема тих, що постають на третьому рівні підготовки. Не можна вирішити проблеми аспірантури і підвищити якість підготовки без вирішення відповідних проблем на попередніх рівнях освіти – середньої освіти, бакалавраті, магістратурі. Не можна також вирішити ці проблеми і без кореляції освіти і ринку праці. У розробці освітніх програм Phd рівня необхідно враховувати можливі місця роботи випускників, ті сегменти ринку праці, які вони можуть зайняти. Таке врахування може допомогти і при знаходженні бажаних вступити до аспірантури. Тобто освітня програма Phd рівня мають бути *адресними*,

причому включати до себе уявлення про реального, а не "ідеально типового" адресата.

У даному контексті існує ще одна системна проблема – низький авторитет філософії у суспільній свідомості, недостатня затребуваність філософії і філософів поза межами наукової й освітньої сфер суспільного життя. Для підвищення свого авторитету і затребуваності філософія і філософи, з одного боку, мають подолати той негативний імідж служниці марксистсько-ленінської ідеології, що склався за радянських часів, а з іншого боку – активізувати свою не тільки освітню, але й просвітницьку, інтелектуальну, духовну діяльність тощо. Вітчизняна філософія має суттєво оновитися як освітня і наукова дисципліна, а також вийти за межі університетів і наукових установ у публічний простір, надавши свої пропозиції від філософії мистецтва жити до філософської критики сучасного суспільства, його проблем і перспектив розвитку. До речі, на Заході зараз набуває популярності так званий філософський консалтинг – філософське консультування по різноманітним проблемам особистого і суспільного життя. Підвищення авторитету і затребуваності філософії можна здійснювати і через упровадження сучасних і актуальних магістерських і Phd програм.

Phd програми мають бути *авторськими*. Вони мають відповідати прийнятим освітнім стандартам, але містити у собі авторську пропозицію, що надає їм унікальності та оригінальності та робить їх конкурентними на ринку освітніх пропозицій. Тут теж можна навести один приклад. У Варшавському університеті на факультеті *Artis Liberalis* була розроблена і впроваджена унікальна міждисциплінарна міжнародна Phd програма. Її розробниками і виконавцями були як провідні науковці Варшавського університету, так і запрошені професори. Конкурс на таку програму був дуже високий і у ньому брали участь не тільки польські, а й іноземні здобувачі. Ця програма мала значний успіх. Більшість тих, хто її пройшли, захистили свої дисертації. До речі, це зовсім не тривіальна подія. Більшість тих, хто закінчує Phd програми у Польщі не захищають дисертації вчасно.

Тут ми маємо справу ще з однією проблемою – суттєвою відміною Phd програми від програми навчання в аспірантурі. В аспірантурі наголос робився на дослідницькій складовій, а Phd програма наголошує на освітній. Виникає проблема – як при збільшенні освітньої складової не загубити наукову. Такий ризик існує, але в Україні поки що усвідомлюється недостатньо. Більш за те, у новому проекті "Порядку присудження наукових ступенів і вчених звань", що був винесений МОН на обговорення, пропонується збільшити кількість статей, необхідних для захисту дисертації на здобуття ступеня доктора філософії, до 10, з яких 5 мають бути надруковані в журналах, які індексуються у наукометричних базах даних Scopus і Web of Science. На мою думку, кількість статей, що пропонується визначити необхідними для здобувачів наукового ступеня доктора філософії, є завищеною і не враховує: по-перше, структуру освітньої програми здобувача, в якій 2 роки припадає на освітню складову і лише 2 роки власне на дослідницьку; по-друге, вимоги до структури і змісту його дисертаційного дослідження, де перший розділ має бути при-

свячений аналізу стану наукової розробленості проблеми і визначенню теоретико-методологічних засад дослідження, тобто мати допоміжний характер, що обмежує його наукову цінність для інших науковців і навряд чи потребує оприлюднення, тим більше у міжнародних журналах; по-третє, початковий рівень наукової кваліфікації здобувача, який на цьому початковому етапі своєї кар'єри навряд чи може підготувати 5 високоякісних статей, що можуть становити науковий інтерес для міжнародної наукової спільноти. Невиправдана і надмірна жорсткість вимог становлять загрозу порушення принципу академічної доброчесності. Якщо вимоги складно виконати, то їх спробують "обійти", що може стимулювати появу так званих "наукових млинів", які пропонують за чималі гроші підготувати для науковця статтю для публікації в журналах, індексованих у базах WoS і Scopus, і забезпечити супровід такої публікації. Пропозиції щодо надання таких сумнівних послуг вже регулярно надходять представникам наукової спі-

льноти і вже створені "консорціями", які надають такі послуги на платній основі.

Наведені застереження засвідчують ще одну проблему, яка існує у контексті модернізації вітчизняної освіти, зокрема філософської. Це наявність серед суб'єктів модернізаційної діяльності не тільки викладачів і студентів/аспірантів, які мають відповідати високим стандартам якості освіти і наукових досліджень (про що вже згадували інші виступаючі), але і управлінців, чиновників від освіти, які встановлюють ці стандарти, причому самі не завжди відповідають їм. Тобто потрібно, щоб стандартам якості відповідали усі суб'єкти модернізаційної діяльності, а самі стандарти якості встановлювались за участю не тільки чиновників/управлінців, але й викладачів і студентів/аспірантів. Усі рішення щодо модернізації освіти мають прийматися шляхом колективного обговорення і з урахуванням вимог не тільки бажаного і належного, але й реального та можливого.

О. Ю. Щербина

доктор філософських наук

ПРАКТИЧНО-ПРИКЛАДНИЙ ХАРАКТЕР НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН В МАГІСТЕРСЬКІЙ ПРОГРАМІ

Долучаючись до дискусії щодо оновлення наповненості складових програми підготовки магістра філософії, визначу свою позицію. Я підтримую введення освітньо-професійної програми з прикладної філософії для магістрів спеціальності "філософія", оскільки наявність її поряд з освітньо-науковою програмою для підготовки магістрів філософії дасть можливість усім, хто вступає до магістратури за цією спеціальністю, обирати найбільш привабливу для кожного з них програму навчання. Зазначена освітньо-професійна програма продемонструє прикладні можливості філософського знання. У зв'язку з цим, у межах обговорення можливих варіантів наповнення цієї програми навчальними курсами з орієнтацією на практично-прикладний характер застосування знання, хочу запропонувати як складові вибіркового блоку дисциплін такі: "Прикладна риторика" (вибір ВНЗ) та "Аргумент мовчання в соціальних практиках" (за вибором студента).

Загальний навчальний курс риторики для студентів ВНЗ передбачає забезпечення стійкої системи знань з теорії риторики, яка включає в себе етапи підготовки до публічних виступів. Такий курс формує у студентів навички виголошення ораторських промов переконуючого характеру. Він знайомить студентів з предметом риторики, модусами публічного виступу, історичними етапами розвитку риторики. У ньому вивчаються розділи риторики, в яких узагальнюються етапи підготовки до ораторської промови, визначаються стратегія оратора, види промов, типи підготовки до виступу, топіка як сукупність загальних місць, структура ораторської промови, риторичні фігури і тропи, способи запам'ятовування матеріалу промови, специфіка виголошення промови. Як самостійна (практична) робота у такому курсі студентам пропонується підготовка та презентація ораторської промови на обрану (самостійно студентом) тему. Грамотно підготувати та презентувати свою промову студент зможе, засвоївши теорію риторики. Передбачається, що в результаті вивчення такого курсу студент повинен вміти аналізувати аргументацію в промові з точки зору схеми та структури, будувати аргументацію для обґрунтування власних тез, будувати критику інших відомих положень з певної теми, розробляти предмет ораторської промови через підбір відповідного матеріалу, структурувати промову і забезпечувати зв'язок між окремими її частинами, застосовувати численні прийоми виразності при підготовці тексту промови, виголосувати промову з використанням невербальних прийомів впливу на аудиторію.

Курс "Прикладна риторика" у межах освітньо-професійної програми підготовки магістрів філософії спрямований на вдосконалення вмінь, отриманих студентами у процесі засвоєння матеріалу загального курсу риторики. У цьому курсі плануються заняття виключно прикладного характеру, на яких студенти будуть досліджувати техніки переконання, способи аргументації, засоби виразності, що використовуються у різних вербальних та візуальних повідомленнях, моделюючи різноманітні ситуації певних соціальних практик. На мою думку, важливе значення у такому курсі має вивчення

риторики в переговорній практиці, що орієнтується на засвоєння студентами технологій та рекомендацій для переговорників різного рівня. Заняття можуть проводитися у вигляді гри, сценарій та формат якої готується заздалегідь. Такі ігри можуть моделювати судовий процес, проводитися у вигляді моделювання ситуацій парламентських дебатів, передвиборчих кампаній, тендерів (наприклад, у вигляді тендеру на рекламну кампанію, на розробку якогось продукту). Це дасть можливість студентам детальніше пізнати специфіку змагальної, зокрема ділової, судової, політичної полеміки та відточити вміння використовувати засоби, прийоми риторичного арсеналу, виробити навички аналізу та перевірки аргументації поетапно. Навчальний курс "Прикладна риторика" передбачатиме розвиток у магістрів практичних навичок успішного проведення переговорів, ефективного використання сучасних форматів публічного виступу відповідно до ситуації спілкування; формування умінь побудови коректних аргументацій, застосування аргументативного інструментарію залежно від особливостей конкретної полемічної ситуації та відстоювання власної позиції перед будь-якою цільовою аудиторією, успішного проведення різних видів суперечок, засвоївши універсальні технології переконання; вміння вести розгорнений монолог (лекцію) з фахової проблематики, конструктивну бесіду; уміти застосовувати методи логіки та прийоми риторики для дослідження наукових проблем у різних галузях знання.

Для розвитку наукової думки наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. характерними є не тільки процеси диференціації, а й інтеграції наук, які пов'язані з тим, що на перший план виходить проблема застосування теоретичних знань із різних наукових галузей у практичній діяльності людини. Сучасна теорія аргументації є складним комплексом теоретичних підходів, кожен з яких визначає аргументацію, виходячи з мети дослідження. Публікується велика кількість праць, пов'язаних з аналізом аргументації, проводяться тематичні міжнародні конференції. Існують різні конкуруючі теоретичні підходи до побудови теорії аргументації, проте жоден не охоплює все предметне поле аргументації в цілому. У цьому зв'язку актуальним є звернення до проблеми визначення специфіки функціонування конкретних видів аргументів у різноманітних контекстах. Саме з цього я виходжу, пропонуючи навчальний курс "Аргумент мовчання в соціальних практиках". У межах цього навчального курсу, шляхом демонстрації викладачем прикладів використання аргументу мовчання у різноманітних ситуаціях, студенти-магістри навчатимуться розуміти та аналізувати цей аргумент, виходячи з особливостей конкретної аргументації. У цьому курсі передбачається розгляд феномену мовчання в юридичній, політичній, журналістській, педагогічній практиках, у практиці історичних досліджень тощо. Студентам пропонується багатаспектний розгляд явища мовчання у процесах аргументації. Курс передбачає аналіз функцій (інформативної, регулятивної, емотивної, контрактивної, дисконтактної, соціокультурної) мовчання як комунікативної одиниці спілкування у діалогічному дискурсі. Детально (на при-

кладах), демонструючи взаємозв'язок вольової, металінгвістичної та аргументативної функцій мовчання в юридичній аргументації, у цьому курсі буде визначено особливість останньої. Акцент може бути зроблено на тому, що, виконуючи в юридичній аргументації аргументативну функцію, мовчання може бути репрезентовано і як прийом маніпулювання у суперечці, і як аргумент (ідеться про аргументи *ad rem*). В останньому випадку мовчання виступає як заборона на комунікацію, визначена міжнародними нормами. Може бути розглянуто феномен мовчання у зв'язку із проблемою визначення брехні та обману в юридичній аргументації, що дає підстави виділити та проаналізувати особливості таких їхніх різновидів, як мовчазна брехня та мовчазний обман. Думаю, що зазначений курс уможливить розуміння, а отже, ефективне використання та аналіз майбутніми магістрами філософії аргументу мовчання з урахуванням практичного спрямування аргументації. Вони зможуть: розрізнити "брехливий аргумент, який не промовляють" як різновид помилки, що виникає в резуль-

таті порушення такого правила суперечки, як правило заборони неправдивих аргументів; бути обізнаними у спектрі прагматичних значень мовчання; знати суть гіпотези "спіралі мовчання"; розуміти сутність мовчання як прийому маніпулювання у суперечці та як аргументу по суті; орієнтуватися у різновидах пасивного обману – замовчуванням; відрізнити мовчазну брехню від мовчазного обману в юридичній аргументації.

Вважаю, що запропоновані навчальні курси можуть зіграти важливу роль у вирішенні проблеми "привабливості" філософської освіти у сучасних реаліях. Введення освітньо-професійної програми з прикладної філософії для підготовки магістра філософії з практично-орієнтованими навчальними курсами може не тільки розвіяти поширений стереотип, що на філософському факультеті ВНЗ займаються "розмірковуванням на камені", але й показати, що філософська освіта різнобічна і дає великі перспективи працевлаштування в соціально-гуманітарних галузях.

В. Е. Туренко

кандидат філософських наук

МАГІСТРАТУРА З ФІЛОСОФІЇ: ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОНТЕКСТ ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Актуальність даної теми полягає в тому, що наразі в нашій державі відбувається імплементація Законів України "Про вищу освіту" та "Про наукову і науково-технічну діяльність". У зв'язку з цим виникає потреба у модернізації вітчизняної філософської освіти і науки та її гармонізації з базовими принципами міжнародного освітньо-наукового простору.

На мою думку, один з пріоритетних напрямків в цьому контексті є трансформація змісту підготовки фахівців з філософії на другому рівні вищої освіти, а саме магістерському. Необхідно наголосити, що згідно з новою редакцією Закону України "Про вищу освіту": "Другий (магістерський) рівень вищої освіти відповідає сьомому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою поглиблених теоретичних та/або практичних знань, умінь, навичок за обраною спеціальністю (чи спеціалізацією), загальних засад методології наукової та/або професійної діяльності, інших компетентностей, достатніх для ефективного виконання завдань інноваційного характеру відповідного рівня професійної діяльності" [Закон України "Про вищу освіту" від 01.07.2014 № 1556-VII / Електронний ресурс / Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>].

Як бачимо, на відміну від редакції даного Закону України від 2002 року, де магістр визначається як особа, що має "спеціальні уміння та знання, достатні для виконання професійних завдань та обов'язків (робіт) інноваційного характеру певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності" [Закон України "Про вищу освіту" від 17.01.2002 № 2984-III / Електронний ресурс / Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2984-14>], у новій редакції позначаються теоретичні та практичні знання, уміння і навички за обраною спеціальністю. Тому, необхідність є не лише в тому, щоб фахівці були лише в теоретичних ("класичних" – історія філософії, онтологія, гносеологія, діалектика, естетика тощо) спеціальностях з філософії, але й практичних.

Одним з головних векторів, на які спирається осучаснення нашої системи освіти і науки, в т.ч. і на рівні магістратури – це, безперечно, західні системи освіти, а саме – американська і країн ЄС. Відповідно доцільно висвітлити особливості магістерських програм у ряді європейських країн.

Зокрема у Греції, підготовка магістрів на факультеті філософії Університету Арістотеля (м. Салоніки) здійснювалася за трьома спеціалізаціями "Історія філософії", "Філософія та методологія науки" (Systematic philosophy) та "Етика", але з 2011 – лише за останньою [Див.: Τμήμα Φιλοσοφίας και Παιδαγωγικής της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης / Електронний ресурс / Режим доступу: <http://www.edlit.auth.gr/>]. Наголос саме на етичну проблематику в магістерських та докторських дослідженнях обумовлено, на думку адміністрації факультету, тим, що в першу чергу, програма зосереджена на вивченні реальних життєвих проблем, які виникають у зв'язку з розвитком техніки і науки, які створюють нове

коло етичних дилем. Такого роду специфіку магістерських програм, які полягають в осмисленні глобальних проблем сучасності, можемо помітити і в інших університетах Греції. Так, зокрема, і на Факультеті філософії та соціальних наук Критського університету ("Цивілізація та розвиток людства", "Освітня теорія, історія та управління"; міждисциплінарні магістерські "Біоетика", "Філософія: знання, цінності та суспільство") [Department of Philosophy & Social Studies of the University of Crete / Електронний ресурс / Режим доступу: <http://www.en.uoc.gr/en/courses/philosophical-school/philosophy-social.htm>]

Цікавими є напрямки магістерської підготовки в Університеті м. Патри. Програма підготовки має назву "Теоретична і практична філософія", в межах якої існують 2 спеціалізації: (А) "Епістемологія і метафізика", (Б) "Проблеми етики і політичної філософії". Тривалість програми складає два роки. Перш ніж вибрати свою спеціалізацію, в перший рік студенти йдуть на загальну навчальну програму. У другий рік навчання, студенти обирають тільки курси в своїй галузі спеціалізації. Студенти повинні представити і захистити дисертацію магістра в галузі спеціалізації в кінці другого року. Навчальні програми для обох спеціальностей зосереджені на сучасній (аналітичній і континентальній) філософії, філософії XVIII і XIX століть та стародавній грецькій філософії. Магістерські програми відкриті як для випускників бакалаврату з філософії, так і для випускників бакалаврату з інших спеціальностей, зацікавлених у фундаментальних філософських питаннях, що мають відношення до їх базової вищої освіти (бакалавр) – філософія права, соціальна феноменологія, політична філософія тощо, а також учителів середньої школи, які прагнуть отримати передові знання з філософії [Philosophy department of University of Patras. Studies guide academic year 2013–2014 / Електронний ресурс / Режим доступу: <http://www.philosophy.upatras.gr/sites/default/files/pages/files/Studies%20Guide2013%20-%202014.pdf>].

Через призму осмислення філософської магістратури у Греції, можемо зробити певні побажання у якості модернізації філософської освіти у вітчизняних ВНЗ: необхідна розробка окрім класичних спеціальностей у магістратурі (історія філософії, етика, естетика, теоретична філософія тощо) філософських спеціалізацій відповідно до потреб часу та ринку праці (в сенсі осмислення глобальних проблем та питань сучасності – філософія права, філософія політики, філософія глобальних проблем тощо).

Стосовно магістратури у Франції, то слід підкреслити, що серед можливих аспектів модернізації магістерської освіти в Україні можна зазначити коментований переклад фахових текстів як форма магістерської роботи. З приводу цього, сучасний український філософ Олег Хома зазначає: "Коментований переклад фахових текстів – найбільш адекватна форма роботи для магістрантів та навіть аспірантів. – Це помилка – вимагати від них розбудови власних розвинених концепцій у царині загальної методології та порівняльних досліджень. Магістратура – це той етап, коли людина має засвоїти

ремесло; в нашому випадку – вміння працювати з оригінальними текстами, що лише й можуть бути надійною емпіричною базою якісного історико-філософського дослідження. Я впевнений, що старанний студент цілком спроможний перекласти фрагмент тексту на досить високому рівні. А якщо робота відбувається за підтримки досвідченого керівника, такі переклади можна сміливо публікувати у фахових виданнях, де їх читатимуть інші фахівці" [Див.: Ясна І. Коментований переклад як форма магістерської дисертації та філософська лексикографія: новації кафедри історії філософії КНУ імені Тараса Шевченка / Електронний ресурс / Режим доступу: <http://www.edu-trends.info/commented-translation/>]. Однак слід зазначити, що у випадку запровадження такої форми підсумкової оцінки компетентності студентів на філософських факультетах (та випускових кафедр) в Україні, то у випускників досить обмежене коло на ринку праці.

У країнах Скандинавії також є своя специфіка магістерських програм з філософії. Зокрема, у Лундському університеті існує магістерська програма "Когнітивна наука" (120 ECTS). Загальна мета полягає в тому, щоб краще зрозуміти взаємозв'язок між людьми та навколишнім середовищем, задля співдії розвитку систем, артефактів та практик, які справно працюють для людей. Відповідно до цього дана магістерська програма містить інноваційну складову, оскільки покликана досліджувати ті чи інші концепти філософії з точки зору різних наук.

Водночас в Університеті Гетерборгу є два вектори підготовки магістрів з філософії: однорічні та дворічні. Вони в свою чергу мають такі спеціалізації: магістр з мовних технологій; давня і середньовічна філософія; класична філософія. Розглянемо кожен з них. Магістратура у галузі мовних технологій призначена для студентів, які прагнуть використовувати комп'ютери та розуміти людську мову. Спеціаліст із мовних технологій може працювати в якості розробника, дослідника або менеджера проектів в різних галузях, таких як аналіз тексту, пошук інформації, автоматичний переклад, мовні технології, дизайн користувальницького інтерфейсу і розробка ігор. У свою чергу магістратура з античної та середньовічної філософії дозволяє бути фахівцем з досить унікальними навичками та знаннями, оскільки під час навчання особливу увагу приділяють перекладам із стародавніх мов, які наразі не кожен знає навіть в інтелектуальному середовищі.

Разом з тим, у Стокгольмському університеті філософський факультет запровадив однорічну магістратуру з філософії, а саме: з практичної філософії, з теоретичної філософії. Практична філософія включає курси

такого колу знання як метаетику, нормативну етику і політичну філософію, тоді як теоретична філософія включає дисципліни таких галузей знання як філософія розуму і мови, філософія науки і логіки. У Копенгагенському університеті (як і в університеті Гетерборгу) є також магістратура з античної та середньовічної філософії, але ще й такі: феноменологія та філософія свідомості, філософія для нефахівців. Усі студенти обирають одну з трьох освітніх програм в якості своєї основної галузі навчання. Саме ту галузь, у якій вони пізніше пишуть магістерську дисертацію.

Великі фірми часто шукають людей, які мають всебічне та вільне мислення, які мають здатність до глибокого аналізу, відмінні комунікативні навички і розуміння людей. Стосовно політичної діяльності, філософія управління буде досить ефективно допомагати можновладцю керувати тим чи іншим сектором державної влади та суспільства. Варто відзначити, що філософські ідеї лежать також в основі бухгалтерських теорій. У сфері мас-медіа цінним є не лише вміти писати добре тексти (новини), треба мати уміння та навички аналізувати та критично осмислювати. Тому, виходячи із сучасних запитів ринку праці та інноваційної складової як невід'ємної частини підготовки на філософських відділеннях, на моє переконання, серед найбільш оптимальних варіантів прикладних магістерських програм, можна назвати такі: філософія економіки та управління; філософія мас-медіа; філософія політики і права; філософія глобальних проблем; біоетика.

Прикладні філософські програми в магістратурі мають орієнтувати студентів на рішення складносистемних, міждисциплінарних проблем, де абсолютно недостатній монодисциплінарний інструментарій та необхідно вирішувати завдання виявлення підстав науки, здійснення синтезу різних дисциплінарних галузей, розробки проектів складносистемної діяльності, спрямованої на значну перспективу, вирішення соціально-практичних завдань, пов'язаних з діяльністю суб'єктів із різноспрямованими стратегіями [Старостин А.М. Філософские инновации: Когнитивная и аксиологическая репрезентации / А.М. Старостин. – LAMBERT Academic Publishing (Германия), 2011. – С.18-19].

Таким чином, окресливши в загальних рисах основні принципи та стратегії впровадження прикладних магістерських програм з філософії, можна зробити висновок, що реалізація даного проекту стане позитивним фактором розуміння у вітчизняному соціумі актуальності та важливості філософської освіти та філософії загалом, і не лише в науковому контексті, але й і в суспільному.